

SÕNAJÄRG, INFOSTRUKTUUR JA OBJEKTI KÄÄNE EESTI KEELES

David Ogren

Tartu Ülikool

Kokkuvõte. Objekti kääne eesti keeles on eelkõige tegevuse ja objekti piiritle-(ma)tusest, kuid *da*-infinitiiviga konstruktsioonides leidub palju varieerumist objekti käändes, mida ei ole võimalik seletada piiritletuse mõiste abil. Suur osa sellest varieerumisest on seotud sõnajärgjega: *da*-infinitiivile järgnev objekt on pigem totaalne, infiniitiivile eelnev objekt on pigem partsiaalne. Artiklis vaadeldakse seoseid sõnajärje ja objekti käände vahel neljas sagedases *da*-infinitiiviga konstruktsioonis. Kuna eesti keele sõnajärg sõltub suuresti infostruktuurist, uuritakse, kas ja kuidas on sõnajärgjega seotud varieerumine seletatav infostruktuuriliste parameetrite abil. Jõutakse järeldusele, et objekti käände varieerumist ei mõjuta mitte infostruktuur, vaid sõnajärg ise. Artikli lõpuosas arutletakse selle üle, miks võiks sõnajärg üldse mõjutada objekti käänat ning miks selle mõju piirdub infiniitsete konstruktsioonidega.

Märksõnad: objekti kääne, *da*-infinitiiv, infostruktuur, sõnajärg, varieerumine, analoogia

DOI: <http://dx.doi.org/10.12697/jeful.2015.6.3.08>

1. Sissejuhatus

Tavaliselt seletatakse objekti käände varieerumist eesti keeles kui piiritletusel põhinevat vastandust. “Eesti keele grammatika” järgi on objekti totaalsus/partsiaalsus (ja seega selle käändevorm) järgmistest teguritest: “1. tegevuse piiritletus (tulemuslikkus ehk resultatiivsus või lõpetatus ehk perfektiiivsus) või mittepiiritletus (tegevus on tulemuse või lõpetatuse seisukohast ebamäärane); 2. objektieseme kvantitatiivne piiritletus või mittepiiritletus” (EKG II: 51–52). Seega esineb totaalobjekt sel juhul, kui nii tegevus kui ka objekt on piiritletud, muul juhul kasutatakse partsiaalobjekti.

Ometi leidub konstruktsioone, kus eeltoodud reegel ei kehti nii järjekindlalt kui tavalistes finiiitlausetes. Üks verbivorm, millega esineb palju sellist ebareeglipärast objekti käände varieerumist, on *da*-infinitiiv.

da-infinitiivi laiendava objekti erijooni on grammatikakirjeldustes käsitletud aga üsna põgusalt; näiteks “Eesti keele käsiraamat” räägib ainult ühest *da*-infinitiiviga konstruktsioonist ning piirdub järgmiste üldistustega: “Kui *da*-tegevusnimi laiendab (tulemuseta, jätkuvat tegevust väljendavaid) tunde-verbide (*kartma, armastama* jne), on *da*-tegevusnime sihitis alati partitiivis, vrd *Ta sõlmis lepingu/lepingut – Ta kartis sõlmida lepingut*. Soovimist, tahtmist või kavatsemist väljendavate verbide (*jõudma, kavatsema, laskma, lubama, soovima, suutma, tahtma, tohtima* jt) puhul võib esineda nii osa- kui ka täissihitis, kuid võimalik tõlgenduserinevus on ebaoluline” (EKK: 475).

Autori magistritöös (Ogren 2013) esitati hulgaliselt näiteid, mis osutavad objekti käände vahelduse senise käsitluse puudujääkidele. Magistritöö tähtsaim järeldus oli see, et kuigi objekti käände varieerumine sõltub osaliselt üldistest teguritest, mis kehtivad kõikides konstruktsioonides (nii infiniitse kui ka finiiitse verbivormiga lausetes), on olemas mõned käändevaliku mõjurid, mis on ühised erinevatele infiniitsetele konstruktsioonidele, kuid ei ole olulised finiiitlausetes. Samas on olemas mitmeid konstruktsioonispetsiifilisi mõjureid või tendentse, mida ei ole võimalik taandada keele kui terviku kohta kehtivatele põhimõtetele. Seega ei sobi EKGs esitatud piiritletuse kriteerium infiniitsetes konstruktsioonides toimuva kirjeldamiseks.

Kui ühes varasemas publikatsioonis (Ogren 2014) olen keskendunud ühele sagedasele *da*-infinitiiviga konstruktsioonile (hinnangukonstruktsioon) ja vaadelnud selles esinevate objektide käändevormi mõjutavaid tegureid, siis seekord võtan luubi alla ühe teguri ning vaatlen selle seost objekti käändega erinevates *da*-infinitiiviga konstruktsioonides. Selleks teguriks on sõnajärg, täpsemalt objekti asend *da*-infinitiivi suhtes. Artikli eesmärgiks on välja selgitada, kui suur on sõnajärje mõju objekti käändele *da*-infinitiiviga konstruktsioonides ning kas ja kuidas saab seda mõju seletada infostruktuuri kaudu. Kõik artiklis esitatud andmed ja näitelauseid pärinevad eesti keele veebilehtede korpusest etTenTen (<https://www.sketchengine.co.uk/ettenten-corpus/>).

Artikkel koosneb 8 osast. Teises osas antakse ülevaade eesti keele sõnajärjest ning infostruktuurist. Osades 3–7 vaadeldakse seoseid objekti käände, infostruktuuri ja sõnajärje vahel erinevates konstruktsioonides, esitades kõigi kohta korpuseandmeid. Osas 8 arutletakse tulemuste üle.

2. Taustaks – sõnajärg ja infostruktuur

Eesti keele põhisõnajärje kohta on vastakaid arvamusi. Tael (1988) on leidnud, et kõige sagedasem sõnajärg on SVX, kuid vahe selle ja sageduse poolest teisel kohal paikneva XVS lausemalli vahel on nii väike (vastavalt 25% ja 24%), et sagedus ei ole eriti veenev argument SVX-järje kui põhisõnajärje kasuks. Ehala (2001: 24) toob välja, et kõige sagedasem sõnajärg ei pruugi olla see, millest kõik teised sõnajärjed on tuletatud; seda viimast nimetab ta baassõnajärjeks. Ehala järgi on eesti keele baassõnajärg SOV ning SVO malli sagedus on seletatav V2-printsipi kaudu. Käesoleva uurimuse seisukohalt on aga ebaoluline, milline sõnajärg on (kas sageduselt või ajalooliselt) primaarne; tähtis on see, et nii VO kui ka OV sõnajärgjega laused on eesti keeles väga levinud.

Samas on oluline rõhutada, et sõnajärg oleneb pigem lause infostruktuurist kui mingitest grammatilistest piirangutest või eelistustest (Lindström 2006: 875). Infostruktuuri all peetakse silmas lause ehitust informatsiooni edastamise vaatenurgast (EKG II: 191). Infostruktuuri käsitlevat kirjandust iseloomustab terminoloogiline segadus; kasutusel on palju erinevaid mõisteid ja termineid, mille sobivuse üle on vaieldud aastakümneid (vt Amon 2015: 21–30); on räägitud vastandustest teema/reema, topik/komment, tuntud/uus info, topik/fookus jne. Enamasti aga langevad need eristused omavahel kokku, kuna “kõige tüüpilisem fookus on kõige olulisemat uut infot sisaldav lauseosa” (Lindström 2006: 878), nii et kõige sagedasem infostruktuur on selline, kus tuntud ehk taustinfo (mis on ühtlasi ka teema/topik) paikneb lause alguses ning uus, fookustatud info (reema/komment) paikneb lause lõpus. Kontrastiivse fookuse puhul võib aga fookustatud element paikneda lause alguses.

Infostruktuuri peetakse mitmes keeles oluliseks objekti vormi mõjuks. Dalrymple ja Nikolaeva (2011) on näidanud, et paljudes keeltes on objekti vorm tugevalt seotud topikaliseerimisega: topikaliseeritud objekte markeeritakse morfoloogiliselt, samal ajal kui mittetopikaliseeritud (sh fokuseeritud) objektid jäävad markeerimata. Topikaliseerimine võib mõjutada objekti käännet ka keeltes, kus objekti vormivastandus käib kahe markeeritud vormi vahel (nagu objekti käänete vastandus läänemeresoome keeltes). Näiteks Klumpp (2012) on käsitlenud isikuliste asesõnade pikkade ja lühikeste akusatiivivormide varieerumist komi ja handi murretes. Komi ülem-võmi ja luza murretes kasutatakse pikemat akusatiivivormi siis, kui objekt on fokuuseerimata/topikaalne; fokuseeritud, diskursuses uut infot väljendatakse

aga lühema objektivormiga. Kazõmi-handi murretes on olukord vastupidine: pikemat vormi kasutatakse fokuseeritud objekti puhul, lühemat vormi fokuseerimata objekti puhul (Klumpp 2012: 368).

Seega, vaadeldes seost objekti käände ja sõnajärje vahel erinevates *da*-infinitiivi konstruktsioonides, on oluline uurida, kas sõnajärje varieerumine on objekti käände varieerumise põhjus või ainult selle kaasnähtus, olenedes ise objekti käände varieerumise oletatavast tege-likust põhjustajast ehk infostruktuurist. Käesoleva artikli analüüsis kasutatavaks infostruktuuriliseks tunnuseks on valitud objekti tuntus/uudsus, kuna seda on lihtsam eristada lause sõnajärjest kui objekti topikuks või fookuseks olemist. Viimase puhul on ringloogika lõksu langemise oht väga suur; näiteks lauses *sõin eile tordi* on *tordi* ilmselt lause fookus, lauses *tordi sõin eile* paistab see olevat topik, ilmselt sellepärast, et esimeses lauses on *tordi* lause alguses, teises aga lause lõpus. Seevastu on võimalik objekti tuntust/uudsust empiirilisel kontrollida (vaadates, kas objektireferenti on diskursuses varem mainitud).

3. Sõnajärg ja objekti kääne finiiitlausetes

Finiitverbi laiendava objekti kääne ei olene üldse sõnajärjest, kuna piiritletuse kriteerium kaalub kõik teised võimalikud mõjurid üles. Teisisõnu, kui totaalobjekti kasutamise tingimused (piiritletud tegevus ja piiritletud objekt) on täidetud, siis kasutataksegi totaalobjekti, ükskõik millise sõnajärjega on tegemist: *homme sooritab Mari lõpueksami/*lõpueksamit, lõpueksami/*lõpueksamit sooritab Mari homme, lõpueksami/*lõpueksamit sooritab homme Mari, Mari sooritab homme lõpueksami/*lõpueksamit, Mari sooritab lõpueksami/*lõpueksamit homme* jne. Sama põhimõtte kehtib ka vastasel juhul: kui totaalobjekti kasutamise tingimused ei ole täidetud, siis esineb ainult partsiaalobjekti, sõltumatult sõnajärjest.

Põhjusseose puudumisest hoolimata on siiski olemas tugev statistiline seos sõnajärje ja objekti käände vahel finiiitlausetes: OV sõnajärg esineb sagedamini partsiaalobjekti puhul kui totaalobjekti puhul. Seda illustreeritakse Tabelis 1, kus on esitatud VO ja OV sõnajärje osakaalud erinevate verbi ja objekti paaride puhul (esindatud on nii partsiaal- kui ka totaalobjekti nõudvad verbid):

Tabel 1. VO ja OV sõnajärje osakaalud korpuses etTenTen

Verb, objekt	Esinemiste arv korpuses	VO	OV
<i>leidsid, lahenduse</i>	80	88%	12%
<i>ei leidnud, lahendust</i>	64	52%	48%
<i>armastab, Npart-sg</i>	842	80%	20%
<i>ei armasta, Npart-sg</i>	327	49%	51%
<i>tahab, Npart-sg</i>	3184	78%	22%
<i>ei taha, Npart-sg</i>	3240	60%	40%

Tabelist paistab, et polaarsusel on märkimisväärne mõju sõnajärjele. Jaatavate verbivormide puhul domineerib VO sõnajärg, ka sel juhul, kui objekt on partitiivis (verbivormidega *armastab* ja *tahab*); eituse puhul esinevad VO ja OV sõnajärjed enam-vähem võrdselt. Kuna aga eitavas lauses on objekt alati partitiivis, on tulemuseks see, et OV sõnajärge kasutatakse enamasti koos partsiaalobjektiga. VO sõnajärjel, olles omane pigem jaatavatele lausetele (milles esineb nii totaal- kui ka partsiaalobjekti), ei ole sellist assotsiatiivset seost ühe või teise objektikäändega.

Eituse ja sõnajärje vahelise suhte tähtsust vaatleme lähemalt osas 8. Nüüd aga pöörame tähelepanu sõnajärje, infostruktuuri ja objekti käände omavahelistele seostele erinevates *da*-infinitiiviga konstruktsioonides. Vaatleme järgmiseid konstruktsioone:

1. Hinnangukonstruktsioon – OLEMA + omadussõna + VP (nt *on tähtis leida endale sobiv magamisasend*)
2. Otstarbelausekonstruktsioon – *et* + VP (nt *ta läheb metsa, et tappa hirv*)
3. Järeltäiendikonstruktsioon – VP laiendab NP-d (nt *ta tegi ettepaneku uus parkla ehitada*)
4. Soovimis-kavatsemiskonstruktsioon – VP ise objekti rollis (nt *ta soovib leida elukaaslase*)

4. Sõnajärje ja infostruktuuri mõju objekti käändele *da*-infinitiiviga hinnangukonstruktsioonis (*lihtne leida*)

Esimeseks vaadeldavaks konstruktsiooniks on *da*-infinitiiviga hinnangukonstruktsioon, milles predikaat väljendab hinnangut *da*-infinitiiviga fraasis väljendatud tegevusele, nt *seda on raske ette kujutada*,

on parem osta uuem auto jms (Penjam 2008: 57). Hinnangukonstruktsioonis esineva objekti käände mõjureid on üksikasjalikult käsitletud ühes autori varasemas artiklis (Ogren 2014), kus leiti, et objekti kääne on üsna tugevalt seotud sõnajärjega: hinnangukonstruktsioonis omadussõnaga *lihtne* on partsiaalobjekti osakaal $V_{da}O$ sõnajärje puhul ainult 26%, OV_{da} sõnajärje puhul 82% (Ogren 2014: 177).¹

Erinevalt varasema artikli jaoks kasutatud ajakirjanduskorpustest on korpus etTenTen aga piisavalt mahukas, et selles leidub üsna palju näite-lauseid ka üksikute omadussõna ja verbi kombinatsioonide kohta. Sellepärast vaadeldaksegi siin ainult neid lauseid, kus esineb kombinatsioon *lihtne leida*. Omadussõna *lihtne* valiti sellepärast, et sellega kaasneb objekti käände tugev varieerumine (vt Ogren 2013: 31), verb *leidma* aga sellepärast, et see on sageli esinev ning ühemõtteliselt perfektiivne verb; eesmärgiks oli saada võimalikult palju analüüsiks kõlblikke lauseid. Tulemused on väga sarnased eelmise uuringu tulemustega:

Tabel 2. Objekti kääne hinnangukonstruktsioonis (ühendiga *lihtne leida*) sõnajärje järgi

Sõnajärg	Partsiaal-objekt	Totaal-objekt	Kokku	Partsiaalobjekti osakaal
OV_{da}	73	18	91	80%
$V_{da}O$	18	32	50	36%

Järgnevalt esitatakse näiteid iga sõnajärje ja objektikäände kombinatsiooni kohta (uut infot väljendavate objektinooenitega):

- 1) See tähendab, et 1 mm³ mahutab 8 mooniseemet ja esitatud küsimusele ongi lihtne **vastust leida**. (OV_{da} , partsiaalobjekt)
- 2) Nad teavad, et neil on sellegipoolest suhteliselt lihtne endale Eestis **tüdruk leida**. (OV_{da} , totaalobjekt)
- 3) Bussifirma on ise huvitatud kõigi klientide ülesleidmisest ning eriti lihtne on **leida ainsat valget inimest** selles linnaosas. ($V_{da}O$, partsiaalobjekt)
- 4) Väga lihtne on **leida mõne fondi või aktsia graafik**, mis viimastel aastatel suure tõusu on teinud. ($V_{da}O$, totaalobjekt)

¹ Nii varasema kui ka käesoleva artikli puhul on vaadeldud ainult jaatavaid lauseid, milles *da*-infinitiivis esinev verb võimaldab totaalobjekti kasutamist ning milles objektinooen on kvantitatiivselt piiritletud. Kui need tingimused ei ole täidetud, esineb objekt alati osastavas käändes, sõltumata konstruktsioonist. Samas on analüüsist välja jäetud kõik asesõnalised ja mitmuslikud objektid.

Järgmiseks vaatame, kas tendents, et verbi ees paiknev objekt esineb osastavas ning verbi järel paikneb objekt esineb totaalobjekti käändes (antud juhul nimetav) on seotud objektide infostruktuuriliste omadustega. Selleks jagame objekte tuntud ja uut infot sisaldavateks objektideks (Tabel 3). Kuna eraldiseisvate, kontekstis välja rebitud lausete puhul on sageli raske otsustada, kas objekt väljendab uut või tuntud infot, on vajadusel pöördutud allikateksti juurde ning kontrollitud, kas objektireferent on diskursuses varem mainitud (tuntud info) või mitte (uus info).

Tabel 3. Objekti kääne hinnangukonstruktsioonis (ühendiga *lihtne leida*) sõnajärje ja objekti tuntuse/uudsuse järgi

Sõnajärg + infostruktuur	Partsiaalobjekt	Totaalobjekt	Kokku	Partsiaalobjekti osakaal
OV _{da} , uus	30	14	44	68%
V _{da} O, uus	15	31	46	33%
OV _{da} , tuntud	43	4	47	91%
V _{da} O, tuntud	3	1	4	75%

Mõned näitelauseid:

- 5) **Põllumajandusfirmat Grow Agro** on lihtne **leida** – kuue biogaasi kääritamise- ja kogumisreaktori presentkupid paistavad hästi maanteele ära. (OV_{da}, uus)
- 6) Hakatakse eputama, väga lihtne on **leida mingisugune nõks, mingisugune võte**, mis väga hästi mõjub, ja siis selle pealt liugu lasta. (V_{da}O, uus)
- 7) Kui sa näed nähtamatut, hoomad hoomamatut ja aimad aimamatut, siis on **seda aaret** päris lihtne **leida**. (OV_{da}, tuntud)
- 8) Oli üsna lihtne **leida see õige puu**. (V_{da}O, tuntud)

Ootuspäraselt on olemas selge seos sõnajärje ja infostruktuuri vahel: kui uut infot väljendava objekti puhul esinevad V_{da}O ja OV_{da} sõnajärjed peaaegu võrdselt, siis tuntud infot väljendava objekti puhul domineerib (51 lausest 47-s) OV_{da} sõnajärg. Samas, kui võrrelda ridu *OV_{da}, uus* ja *OV_{da}, tuntud*, on näha, et tuntud info puhul on partsiaalobjekti osakaal suurem kui uue info puhul. Ometi paistab, et objekti käände varieerumist ei põhjusta infostruktuuri varieerumine, kuna seos sõnajärje ja objekti käände vahel püsib ka siis, kui vaadata ainult uut infot sisaldava objektiga lauseid. Sõnajärgjega seotud vahe partsiaalobjekti osakaaludes

(68% OV_{da} , uus puhul, 33% $V_{da}O$, uus puhul) on isegi suurem kui infostruktuuriga seotud vahe (91% OV_{da} , tuntud puhul, 68% OV_{da} , uus puhul). Seega tuleb järeldada, et sõnajärg ei ole ainult infostruktuuri kaasnähtus, vaid omaette oluline tegur objekti käände varieerumisel; sõltumatult infostruktuurist on partsiaalobjekt sagedasem OV_{da} sõnajärje puhul kui $V_{da}O$ sõnajärje puhul. Järgnevalt vaatame, kas see kehtib ka teistes konstruktsioonides.

5. Sõnajärje ja infostruktuuri mõju objekti käändele *da*-infinitiiviga otstarbelausekonstruktsioonis (verbiga *leidma*)

Otstarbelausekonstruktsioon kujutab endast *et*-kõrvallauset, mis väljendab kas “tegevust, mis on vajalik või mida sooritatakse pealause tegevuse või olukorra saavutamiseks” või “põhjüst, mille tõttu pealause tegevust sooritatakse ning mis on ühtlasi pealause tegevuse eesmärgiks” (Penjam 2008: 117). Nagu ka eelmises osas hinnangukonstruktsiooni puhul, vaadeldi lauseid infinitiiviga *leida*. Tulemused on välja toodud Tabelis 4:

Tabel 4. Objekti kääne otstarbelausekonstruktsioonis (verbiga *leida*) sõnajärje ja objekti tuntuse/uudsuse järgi

Sõnajärg + infostruktuur	Partsiaal- objekt	Totaal- objekt	Kokku	Partsiaalobjekti osakaal
OV_{da} , uus	26	21	47	55%
$V_{da}O$, uus	40	111	151	26%
OV_{da} , tuntud	28	20	48	58%
$V_{da}O$, tuntud	1	5	6	17%

Mõned näitelauseid:

- 9) Krediidipanga asjatundlikud töötajad on valmis süvenema iga laenuaotleja vajadustesse ja võimalustesse, et koostöös **leida** just Teie jaoks **sobivaim finantseerimislahendus**. ($V_{da}O$, uus)
- 10) Savisaar avaldas tunnustust Tallinna linnavalitsuse algatusele kutsuda kokku konverents selleks, et **leida** probleemile riigi omavalitsuse ja ettevõtjate koostöös kõiki osapooli **rahuldavat lahendust**. ($V_{da}O$, uus)
- 11) Tasapisi pinnale kerkivate juhtlõngade abil taastavad nad “vaikselt” eelmisel ööl toimunud (mida ei ole vähe), et **sõber leida** ja õigeaks ajaks pulma toimetada. (OV_{da} , tuntud)

- 12) Näiteks suurematel kiirustel hakkas robot lihtsalt ringe tegema, kuid väiksematel kiirustel ilma triblerita hakkas robot küll enne palli haarates ringi tegema, et **väravat leida**, kuid tribleri töötamisel sõitis robot esmalt pallini ja siis alles hakkas väravat otsima. (OV_{da}, tuntud)

Sarnaselt hinnangukonstruktsioonis toimuvaga on näha, et nii uut kui ka tuntud infot sisaldava objekti korral on partsiaalobjekt palju sagedasem OV_{da} sõnajärje puhul kui V_{da}O sõnajärje puhul. On aga üks oluline erinevus nende kahe konstruktsiooni tulemuste vahel: kui hinnangukonstruktsioonis leiti, et partsiaalobjekt on sagedasem uue info puhul kui tuntud info puhul, siis otstarbelausekonstruktsiooni andmetest paistab, et mitte mingit sellist seost ei ole (OV_{da} sõnajärgiga lauses on partsiaalobjekti osakaal 55% uue info puhul, 58% tuntud info puhul, st praktiliselt võrdsed). Seega selgub, et objekti käänat otseselt mõjutavaks teguriks ei ole infostruktuur, vaid sõnajärg ise. Teisisõnu, varieerumine objekti infostruktuurilises rollis mõjutab objekti käänat ainult niivõrd, kui võrd see peegeldub sõnajärjes; seevastu on sõnajärjel tugev mõju objekti käänatele isegi sama infostruktuuriliste omadustega objektiga lauseid võrreldes.

6. Sõnajärje ja infostruktuuri mõju objekti käänatele *da*-infinitiiviga järeltäiendikonstruktsioonis (põhisõnaga soov)

Järeltäiendikonstruktsioonis laiendab *da*-infinitiiviga fraas “mõnd substantiivi, mis väljendab potentsiaali (võimet, soovi, käsku vms), et sooritataks infinitiivitarindiga märgitud tegevus” (Penjam 2008: 102): soov (*õigus, otsus, taotlus* vms) *X teha*. *da*-infinitiivi sisaldav nimisõnafraas võib esineda erinevates grammatilistes rollides (subjekt, objekt, adverbiaal) ning käänetes. *da*-infinitiivi laiendava objekti kääne oleneb suurel määral konstruktsiooni põhisõnast ehk nimisõnast; paljude konstruktsioonis sageli esinevate nimisõnade puhul (nt *taotlus, ettepanek, käsk, otsus*) kasutatakse partsiaalobjekti väga harva või mitte üldse (Ogren 2013: 62). Sõnajärje mõju uurimiseks tuleb valida sageli esinev ning palju varieerumist võimaldav põhisõna; nendele kriteeriumitele vastab kõige paremini nimisõna soov. Tabelis 5 esitatakse andmed objekti käände kohta järeltäiendikonstruktsioonis põhisõnaga soov koos erinevate perfektivsete verbidega.

Tabel 5. Objekti kääne järeltäiendikonstruktsioonis (põhisõnaga *soov*) sõnajärje ja objekti tuntuse/uudsuse järgi

Sõnajärg + infostruktuur	Partsiaalobjekt	Totaalobjekt	Kokku	Partsiaalobjekti osakaal
OV _{da} , uus	25	18	43	58%
V _{da} O, uus	19	91	110	17%
OV _{da} , tuntud	14	17	31	45%
V _{da} O, tuntud	1	18	19	5%

Näited:

- 13) Kui avaldasin soovi **e-arvet vormistada**, kuulsin, et klienditeenindaja ei saa seda teha, sest programm ei tööta. (OV_{da}, uus)
- 14) Skulptor Tauno Kangro soov **kinkida** tallinlastele **üks kuju** ei näi meeldivat tema kolleegidele, skulptorite ühendus nõuab avalikku konkurssi. (V_{da}O, uus)
- 15) Siis võib juba kaardil vajuta pikalt punktil, mille ümbruses on soov **kaarti salvestada** ja ongi tänavavaateni kaart telefonis. (OV_{da}, tuntud)
- 16) Läksin poodi tagasi sooviga **vahetada vest** väiksema vastu, kuid väiksemat suurust kahjuks ei olnud. (V_{da}O, tuntud)

Eelnevalt käsitletud konstruktsioonides ilmnev tendents paistab välja ka siin: objektinomeni tuntusest/uudsusest hoolimata on partsiaalobjekt palju sagedasem OV_{da} sõnajärje puhul kui V_{da}O sõnajärje puhul. Seda illustreerivad näitepaarid 13 ja 14 (uus info) ja 15 ja 16 (tuntud info), kus paarilised erinevad omavahel sõnajärje ja objekti käände poolest, kuid mitte objekti tuntuse/uudsuse poolest. Tabel 3 näitab küll, et uue objektireferendi puhul on partsiaalobjekt natuke sagedasem kui tuntud objektireferendi puhul, aga see vahe on umbes neli korda väiksem kui sõnajärjega seotud vahe. Samas, kui arvestada, et hinnangukonstruktsioonis leiti objekti tuntuse/uudsuse osas hoopis vastupidist (partsiaalobjekti sagedus oli veidi kõrgem tuntud objektireferendi puhul), pole põhjust sellele tunnusele üldse mingit tähtsust omistada.

7. Sõnajärje ja infostruktuuri mõju objekti käändele *da*-infinitiiviga soovimis-kavatsemiskonstruktsioonis (verbiühendiga *leida tahtma*)

Järgnevalt vaadeldakse objekti käänete kasutust *da*-infinitiiviga soovimis-kavatsemiskonstruktsioonis. Selles konstruktsioonis väljendatakse “agendi soovi või kavatsust sooritada *da*-infinitiivi tarindi abil väljendatud tegevus” (Penjam 2008: 75); *da*-infinitiiviga fraas on ise objekti rollis, nt *Kavatseme osta uue tolmuimeja, Mari soovib last saada* jms. See konstruktsioon erineb teistest käesolevas artiklis vaadeldud *da*-infinitiiviga konstruktsioonidest selle poolest, et totaalobjekti käände on genitiiv, vrd *Lähem poodi, et osta triikraud* (otstarbelausekonstruktsioon) ning *Kavatsen osta triikraua* (soovimis-kavatsemiskonstruktsioon).

Nagu teisteski *da*-infinitiiviga konstruktsioonides mängib objekti käände varieerumisel selles konstruktsioonis olulist rolli konstruktsiooni *da*-infinitiiviga fraasi väline põhielement, antud juhul finiiitverb. Kui soovimist või pürgimist tähistavate verbide puhul (nt *soovima, püüdma, tahtma*) kasutatakse partsiaal- ja totaalobjekti enam-vähem võrdselt, siis rohkem kindlust väljendavate verbide puhul (nt *kavatsema, lubama*) on partsiaalobjekt väga haruldane (vt Ogren 2013: 48). Siin on analüüsiks valitud üks väga sagedane ning rohkem objekti käände varieerumist võimaldav verbiühend, nimelt *leida tahtma*. Seda verbiühendit laiendava objekti käände varieerumist illustreerib Tabel 6.

Tabel 6. Objekti kääne soovimis-kavatsemiskonstruktsioonis (ühendiga *leida tahtma*) sõnajärje ja objekti tuntuse/uudsuse järgi

Sõnajärg + infostruktuur	Partsiaal- objekt	Totaal- objekt	Kokku	Partsiaalobjekti osakaal
OV _{da} , uus	48	26	74	65%
V _{da} O, uus	141	108	249	57%
OV _{da} , tuntud	31	18	49	63%
V _{da} O, tuntud	4	3	7	57%

Näited 17–21 illustreerivad erinevaid sõnajärje, infostruktuuri ja objekti käände kombinatsioone.

- 17) Tüdrukud tahavad ikka **leida** endale **kedagi sellist**, kes oleks hea ja turvaline nagu kaisukaru ning keda kõlbaks ka emale-isale näidata. (V_{da}O, uus)

- 18) Teine variant muidugi, et tahtiski **leida** lihtsalt odavamatest **odava valmistaja**, et ise võimalikult palju vahelt teenida. (V_{da}O, uus)
- 19) Võib mõelda, et tasuta pakutakse hobust siis, kui omanik on lahke ja tõesti tahab hobusele **parimat kodu leida**. (OV_{da}, uus)
- 20) Kes **laegast leida** tahab, see aga rutaku Chartres'i katedraali. (OV_{da}, tuntud)
- 21) Tahan **selle tunnetuse** endas uuesti **leida**. (OV_{da}, tuntud)

Sarnaselt teiste konstruktsioonidega paistab, et objekti käände varieerumine soovimis-kavatsemiskonstruktsioonis ei ole üldse seotud infostruktuuriga, kuna partsiaalobjekti osakaal on tuntud ja uue info puhul praktiliselt identne. Samas on näha, et ka selles konstruktsioonis on partsiaalobjekt mõnevõrra sagedasem OV_{da} sõnajärje puhul kui V_{da}O sõnajärje puhul. Ometi on sõnajärje mõju selles konstruktsioonis palju nõrgem kui teistes konstruktsioonides, nagu näitab Tabel 7, milles võetakse kokku erinevate konstruktsioonide andmed uut infot väljendava objekti puhul:

Tabel 7. Partsiaalobjekti osakaal erinevates konstruktsioonides sõnajärje järgi (objekt väljendab uut infot)

Konstruktsioon	Partsiaalobjekti %, OV sõnajärg	Partsiaalobjekti %, VO sõnajärg	Vahe
Hinnangukonstruktsioon	68	33	35
Otstarbelausekonstruktsioon	55	26	29
Järeltäiendikonstruktsioon	58	17	41
Soovimis-kavatsemiskonstruktsioon	65	57	8

Erinevus soovimis-kavatsemiskonstruktsiooni ja eelnevalt vaadeldud konstruktsioonide vahel on arvatavasti seotud sellega, et soovimis-kavatsemiskonstruktsioon sisaldab transitiivset finiiitverbi. Objekt on süntaktiliselt seotud lisaks infinitiivile ka finiiitverbiga ning, nagu eelpool mainitud, on olemas suured erinevused konstruktsioonis esinevate finiiitverbide vahel nende objekti käände eelistuste osas. Kuna tavalistes finiiitlausetes ei ole sõnajärjel finiiitverbi semantiliste omaduste kõrval mingit mõju objekti käände, siis võib oletada, et soovimis-kavatsemiskonstruktsioonis toimub midagi sarnast: sõnajärje mõju ei kao küll täielikult, kuid finiiitverbi semantika kaalub selle selgelt üles.

Asjaolu, et sõnajärje mõju on tugevam (ja finiiitverbi mõju nõrgem) soovimis-kavatsemiskonstruktsioonis kui tavalises finiiitlauses, võiks seletada sellega, et süntaktiline seos finiiitverbi ja objekti vahel on tavalises finiiitlauses tugevam (kuna tavalises finiiitlauses laiendab objekt otseselt finiiitverbi, erinevalt soovimis-kavatsemiskonstruktsioonist, kus objekt kuulub finiiitverbi laiendavasse *da*-infinitiiviga fraasi).

8. Järeldused ja arutelu

Artiklis esitatud andmetest paistab, et infostruktuur ei ole oluline tegur objekti käände varieerumisel *da*-infinitiiviga konstruktsioonides. Neljast vaadeldud konstruktsioonist kahes (otstarbelausekonstruktsioon ja soovimis-kavatsemiskonstruktsioon) puudub igasugune seos objekti-referendi tuntuse/uudsuse ja objekti käände vahel. Ülejäänud kahe konstruktsiooni tulemused räägivad üksteisele vastu: kui hinnangukonstruktsioonis on partsiaalobjekti osakaal suurem tuntud objekti-referendi puhul, siis järeltäiendikonstruktsioonis kasutati partsiaalobjekti rohkem hoopis uue objektireferendi puhul. Kui kõigi nelja konstruktsiooni tulemused kokku panna, on selge, et infostruktuuri mõju, kui see üldse eksisteerib (mis on kahtlane), on üsna marginaalne. Objekti käände varieerumise seletamiseks oluline parameeter ei ole siis infostruktuur, vaid sõnajärg.

Järgnevalt püütakse vastata kahele teoreetilisele küsimusele, mis puudutavad sõnajärje tähtsust objekti käände valikul. Esiteks, miks on sõnajärje mõju objekti käände konstruktsioonispetsiifiline nähtus (esinedes ainult infiniitsetes konstruktsioonides)? Artiklis esitatud andmetest paistab, et sõnajärg on objekti käände valikul teisejärguline tegur, mis allub piiritletuse kriteeriumile. Üldine põhimõte on see, et mida tugevam on objekti seos transitiiivse finiiitverbiga, seda nõrgem on sõnajärje mõju objekti käände, kuna piiritletuse kriteeriumit on lihtsam rakendada. Finiiitlauses on objektile tugev seos finiiitverbiga (kuna esimene otseselt laiendab viimast) ning sõnajärje mõju objekti käände puudub. Hinnangu-, otstarbelause- ning järeltäiendikonstruktsioonis, kus sõnajärje mõju objekti käände on üsna tugev, on objekti seos finiiitverbiga kõige nõrgem (või puudub üldse, juhul kui transitiiivset finiiitverbi ei ole). Soovimis-kavatsemiskonstruktsioon on vahepealne juhtum – seos objekti ja transitiiivse finiiitverbi vahel on olemas, kuid on palju nõrgem kui finiiitlauses – vahepealsete tulemustega (sõnajärg paistab objekti käänat küll natuke mõjutavat, kuid oluliselt vähem kui teistes *da*-infinitiiviga konstruktsioonides).

Teine ja keerulisem küsimus on järgmine: miks on sõnajärg üldse oluline objekti käände valimisel, kui see ei ole ainult infostruktuuri kaasnähtus? Üks võimalus on see, et verbi ees ehk prototüüpses subjekti-asendis paikneva objekti puhul eelistatakse partitiivi selleks, et seda tõlgendataks just objektina, mitte subjektina; objekti eristamine subjektist ongi üks objekti markeerimise põhifunktsioone erinevates keeltes (de Hoop ja Malchukov 2008: 567–568). Kuna enamikus käesolevas artiklis vaadeldud konstruktsioonides on totaalobjekti käändeks nominatiiv, mis on ühtlasi subjekti kääne, on vajadus sellise eristamise järele teoreetiliselt olemas. Ometi on kaks asjaolu, mis objekti ja subjekti eristamisel põhineva seletuse välistavad. Esiteks on sõnajärje mõju objekti käändele olemas (olguigi, et väiksemal määral) ka soovimis-kavatsemiskonstruktsioonis, milles on totaalobjekti käändeks nominatiivi asemel genitiiv, nii et objekti eristamiseks subjektist ei ole vaja mingeid “lisameetmeid”. Teiseks on see, et kõikides vaadeldud konstruktsioonides, kus totaalobjekti käändeks on nominatiiv, puudub eksplitsiitne subjekt: *X on lihtne leida, et X leida, soov X leida*. Kuna argumendi *X* tõlgendamine subjektina on konstruktsioonide endi ülesehituse tõttu võimatu, siis pole vaja objekti morfoloogiliselt eristada subjektist.

Seega paistab, et mingit funktsionaalset või semantilist põhjust sõnajärje tähtsusele ei ole võimalik leida. Artiklis esitatud andmed näitavad, et objektinomeni tuntuse/uudsuse mõju objekti käändele, kui see üldse eksisteerib, on üsna piiratud ja võib seletada ainult väikest osa sõnajärgjega seotud objekti käände varieerumisest. Ka pole põhjust arvata, et partsiaalobjekti sagedane esinemine verbieelses positsioonis on seotud topikalisatsiooniga, kuna see tendents ilmneb üsna tugevalt ka otstarbelause- ja järeltäiendikonstruktsioonis, kus topikalisatsioon on võimatu, sest et objekti ei saa infiniitset verbifraasist välja tõsta (*Mul on soov osta uus korter – *Uus korter on mul soov osta*). Lisaks sellele ei kõlba seletuseks ka objekti eristamine subjektist, sest antud konstruktsioonides puudub eristamise vajadus. Samas on selge, et objekti asend lauses ei muuda ei objekti ega *da*-infinitiivi vormis oleva verbi tähendust; objekti tõstmine lause algusesse ei tee piiritletud situatsioonist piiritlemata situatsiooni. Seega tuleb otsida kognitiivset seletust. Selle asemel, et uurida, millisel eesmärgil kasutatakse teatud sõnajärje puhul teatud objekti käänat, tuleks küsida, miks teatud objekti käänat seostatakse teatud sõnajärgjega (või vastupidi).

Kuna tegemist on perifeersete konstruktsioonidega, kus üldisi objekti käänete kasutusreegleid on raskem rakendada kui finitiilausestes, on arusaadav, et keelekasutajad võiksid nendes konstruktsioonides esineva

objekti käännet valides toetuda üldisematele tendentsidele ja/või võrdlustele sagedasemate konstruktsioonidega. Nagu eespool mainitud, on OV sõnajärg finiitlausetes oluliselt sagedasem eituse puhul kui jaatuse puhul, mistõttu on partsiaalobjekt (olles eitavates lausetes ainuvõimalik) sagedasem OV sõnajärje puhul kui VO sõnajärje puhul. On võimalik, et partsiaalobjekti ja OV sõnajärje vaheline seos kantakse üle ka *da*-infinitiiviga konstruktsioonidele ning olukorras, kus verbi aspektituse tõttu puudub veenev põhjus ühe või teise objektikäände kasutamiseks, eelistatakse seda käännet, mida seostub tugevamalt parasjagu moodustatava lause struktuuriga.

Tegelikult ei peaks olema üllatav, et vaadeldud konstruktsiooni-spetsiifilisele nähtusele ei ole funktsionaalsel või semantilisel eristusel põhinevat seletust, kuna pole põhjust arvata, et on olemas mingi funktsionaalne või semantiline eristus, mis oleks neis konstruktsioonides olulisem kui keeles üldiselt. Teisisõnu, kui oleks ilmnenu, et objekti kääne *da*-infinitiivi konstruktsioonides sõltub infostruktuurist, oleks tekkinud küsimus, miks ei ulatu infostruktuuri mõju objekti käände le ka teistesse konstruktsioonidesse; ei ole usutav, et *da*-infinitiiviga konstruktsioonide eriomadused (näiteks aspekti ebamäärasus) suurendaksid neis esinevate objektide infostruktuuriliste omaduste tähtsust võrreldes finiitlausetega. Kognitiivsel, analoogial põhineval seletusel sellist probleemi ei ole, kuna see lähtub sellest, et funktsionaalsetest/semantilistest kriteeriumitest ei piisa objekti käände valimiseks nendes konstruktsioonides. Seos sõnajärje ja objekti käände vahel ei ole põhjusseos, vaid sõnajärg on lihtsalt oluline parameeter, mille abil luuakse analoogiaid eri lausemallide vahel.

Tänuavaldus

Artikli valmimist on toetanud projekt “Kirjakeele morfosüntaksi varieerumise integreeritud mudel: pilootuuring eesti keele näitel” (PUT475).

Address:

David Ogren
Eesti ja üldkeeleteaduse instituut
Tartu Ülikool
Ülikooli 18
50090 Tartu, Eesti
E-mail: ogren@ut.ee

Kirjandus

- Amon, Marri (2015) *Initial and final detachments in spoken Estonian: a study in the framework of information structuring*. (Dissertationes Linguisticae Universitatis Tartuensis, 24.) Tartu: University of Tartu Press.
- Dalrymple, Mary and Irina Nikolaeva (2011) *Objects and information structure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ehala, Martin (2001) "Eesti keele baassõnajärjest". In Kasik, R., toim. *Keele kannul: pühendusteos Mati Ereleti 60. sünnipäevaks 12. märtsil 2001*, 24–41. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- EKG II = Erelet, Mati, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael ja Silvi Vare (1993) *Eesti keele grammatika. II osa: süntaks*. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.
- EKK = Erelet, Mati, Tiiu Erelet, Kristiina Ross (2007) *Eesti keele käsiraamat*. 3., täiend. tr. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- de Hoop, Helen and Andrej Malchukov (2008) "Case-marking strategies". *Linguistic Inquiry* 39, 565–587.
- Klumpp, Gerson (2012) "Differential object marking and information structure: on the function of two different pronominal accusatives in Komi and Khanty dialects". *Eesti ja some-ugri keeleteaduse ajakiri /Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 3, 1, 343–372.
- Lindström, Liina (2006) "Infostruktuuri osast eesti keele sõnajärje muutumisel". *Keel ja Kirjandus* 11, 875–888.
- Ogren, David (2013). *Objekti käändevalik da-infinitiiviga konstruktsioonides*. Käsi- kirjaline magistritöö. Tartu: Tartu Ülikooli eesti keele osakond. Kättesaadav aadressil <http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/30857/Ogren_MAG2013.pdf>. Vaadatud 09.12.2015.
- Ogren, David (2014) "Objekti kääne hinnangukonstruktsioonis: kas on võimalik *osta auto* või *autof*?" *Emakeele Seltsi aastaraamat* 59, 171–192.
- Penjam, Pille (2008) *Eesti kirjakeele da- ja ma-infinitiiviga konstruktsioonid*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Tael, Kaja (1988) *Sõnajärjemallid eesti keeles (võrrelduna soome keelega)*. Tallinn: TA Keele ja Kirjanduse Instituut.

Abstract. David Ogren: Word order, information structure and object case in Estonian. While object case in Estonian depends primarily on the boundedness of the action and the object nominal, numerous constructions with *da*-infinitive verb forms exhibit object case variation that cannot be explained by the boundedness criterion. A considerable amount of this variation is related to word order: VO word order in the *da*-infinitive phrase favors the use of the total object, OV word order favors the partial object. The article examines the relationship between word order and object case in four common *da*-infinitive

constructions. As word order in Estonian is heavily dependent on information structure, the article also investigates whether the relationship between word order and object case can be explained by information-structural features, and finds that the relevant parameter is in fact not information structure, but rather word order itself. The article closes with a discussion of the possible explanations for the relationship between word order and object case and for why this relationship is found only in non-finite constructions.

Keywords: object case, *da*-infinitive, information structure, word order, variation, analogy